

ZÁKLADNÉ NÁBOŽENSKÉ PREDSTAVY V STAREJ ČÍNE

*Jozef Tiňo*¹

Abstract. This article aims to outline characteristics of religious thinking in the ancient China. From 6th century BCE onwards two remarkable views on life and man are encountered in this region. One of them is related to the master Lao-c', who, living in the solitude, promoted such a lifestyle. The highest entity was named by him tao - way. His followers are supposed to cleanse themselves from desires and fervidness, but at the same time to strengthen their meekness. The other view is linked to Confucius who promoted openness towards society as well as education. He was a supporter of rituals. Confucius required from his adherents behavior with noble manners, generosity, good will, diligence and kindness.

Úvod

Poznatky o živote ľudí na území Číny z obdobia pred piatimi tisícročiami pochádzajú z archeologických nálezov, z ktorých sa dá usudzovať na vývoj rôznych predhistorických kultúr (1)². Keďže súčasťou nálezov nie sú písomné záznamy o udalostiach tejto doby, závery sa dajú robiť len na základe artefaktov, vyobrazení na nich, hrobov a predmetov v nich uložených. Tak sa zistilo, že prvou kultúrou v Číne bola kultúra Jang-šao (2)³. Ako ukázalo datovanie, ide o obdobie viac ako 4 000 rokov pred Kristom. Hoci nemožno extrapolovať (ide o lokálne nálezy), dozvedáme sa aj o mnohých informáciách z oblasti náboženských predstáv. Číňania verili v posmrtný život ľudskej duše. Vyplýva to aj z nástrojov a potravín ukladaných do hrobov. Deti boli pochovávané v tesnej blízkosti obydlí vo veľkých urnách. Na ich vrcholku bol otvor, ktorý mal umožniť návrat duše.

Postupne archeologické nálezy poskytovali úplnejšie zdroje informácií. V období dynastie Šang (1751 - 1028 pred Kr.) (2, s. 20) dokumentácia náboženského života bola oveľa bohatšia. K dispozícii boli bohaté ikonografické pramene (nádherné rituálne vázy z bronzu). Cenné informácie poskytli kráľovské hrobky a veštecké nápisy. Dynastia Šang je prvá, ktorá zanechala písomné pamiatky. Dozvedáme sa, že náklon-

¹ Keďže rukopis odborníka, ktorý na túto tému predniesol svoje poznatky, nebol dodaný, predkladám čitateľom historický pohľad na kultúrne a náboženské predstavy starých Číňanov.

² Počiatky zaľudnenia územia siahajú oveľa ďalej do minulosti. V tejto úvahe začíname obdobím, ktoré je oveľa dokonalejšie zdokumentované

³ Jang-šao je názov podľa dediny, v ktorej boli nájdené hlinené maľované vázy.

nosť predkov a mocností určitých riek a hôr bola zaistovaná prostredníctvom kňazov. Dôležitou súčasťou obradov bolo obetovanie obilia, zvieracích aj ľudských obetí. Najvyššou mocnosťou, s ktorou predkovia jednali menom žijúceho kráľa, bolo božstvo *Ti* (Pán) alebo *Šang-Ti* (Pán z Výšin). *Ti* riadil kozmické rytmy a prírodné javy, zaistoval víťazstvo kráľovi, osud hlavného mesta a počasia.

Zaujímavé je sledovať kozmológiu starej Číny, v ktorej sa dajú vysledovať predstavy o vzniku vesmíru. Všetky mytologické predstavy sú spojené s božstvami v rôznych úlohách. Prvok, ktorý sa prelína celými dejinami Číny, je základnou koncepciou štruktúry vesmíru. Na tradičnom vyobrazení vesmíru sa nachádza stred s vertikálnou osou obklopenou štyrmi svetovými stranami. Čína leží v strede sveta a v strede kráľovstva je hlavné mesto, v strede ktorého je kráľovský palác. Vzniká tak sústava piatich čísel – *štyri svetové strany a stred* – s vierou v päť zvrchovaných pánov nebies. Táto koncepcia vyúsťuje do náboženskej predstavy, ktorá tým, že hlavné mesto je stred sveta, umožňuje komunikáciu s nebom a podsvetím (2, s. 24).

Zaujímavým rysom čínskej filozofie, ktorý sa prelína celou históriou, je polarita – cyklus protikladných, ale komplementárnych princípov známych pod menom *jang a jin* (2). *Jang* a *jin* reprezentujú dva protikladné aspekty, slovo *jin* vyvoláva predstavu chladu, chladného počasia, zatiaľ čo *jang* navodzuje predstavu slnečna a tepla. Tieto pojmy sa obsahovo obohacujú a rozširujú na všetky oblasti ľudskej činnosti.

Lao-c' a vznik taoizmu

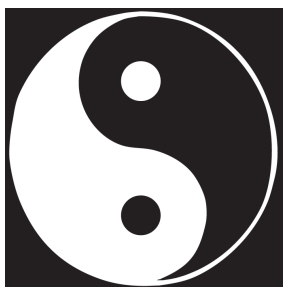
Klasické obdobie začínajúce 6. storočím pred Kr., v ktorom sa sformovali dve výrazné filozofické a náboženské smery – *taoizmus a konfucionizmus*. V tomto období sa už využíva písmo a vytvárajú sa diela, v ktorých sa formulujú filozofické a náboženské predstavy. Predstaviteľom či zakladateľom taoizmu bol *Lao-c'* nazývaný tiež *Starý majster*. Považuje sa za autora základnej knihy Taoizmu *Tao-te-ťing*, ktorá má v taoizme centrálnu postavenie. Táto kniha pozostáva z 81 krátkych kapitol a dá sa prečítať na jedno posedenie. Je však považovaná za kanonickú knihu, ku ktorej sa vracali nasledovníci *Lao-c'*. Názory na jej autorstvo sa však rozchádzajú. Zhoda je ale v tom, že dochovaný text pochádza z 3. storočia pred Kr. a je skôr zbierkou rôznych filozofických škôl. Nemožno jej však uprieť, že obsahuje koherentné myslenie a súvis, ktorý predpokladá akýsi druh autorstva (2, s. 33).

Významným stúpencom taoizmu bol Čuang-c', ktorý rozšíril základnú knihu o 33 kapitol. Aj tu sa predpokladá, že väčšinu kapitol napísali jeho žiaci alebo komentátori (3). Opisuje sa v nej ideálny život ako návrat k pravej ľudskej povahe, ktorá sa vyznačuje neznalosťou a nežiadostivosťou. Táto kniha sa pokladá za filozofickú formu taoizmu. Na rozdiel od *Lao-c'*, ktorého historickosť býva často spochybňovaná, Čuang-c' je doloženou historickou osobnosťou.

Tao

Všeobecne sa tao prekladá ako cesta, čo ale nevystihuje ducha pojmu. Sám Lao-c' o ňom hovorí: „Existuje čosi hmlisté a beztvárne, a predsa hotové a dokončené. Povstalo pred nebom a zemou. Je tak tiché! Tak púste! Stojí samo a nemení sa. Preniká všetko vôkol a nič ho neohrozuje. Môže sa pokladať za matku všetkého. Jeho meno nepoznám. Označujem ho ako tao.“ (5, kap. 25) A tak sa toto abstraktné pomenovanie charakterizuje ako nepolapiteľný prazáklad sveta, zákon všetkých zákonov. Tao je základná realita, tajomná a nepostihnuteľná, je zdrojom všetkého jestvovania, pravou príčinou, zákon ovládajúci a riadiaci vesmír.

Bližšie k realite človeka a vesmíru je chápanie Tao ako cesty, po ktorej treba kráčať, ako predstavy o spôsobe správania a morálnych zásad. Starí Číňania si zakladali na spojení medzi zemou a nebom, medzi posvätnými mocnosťami a ľuďmi. Vo filozofickom i náboženskom myslení je tao princípom poriadku. V tomto zmysle hovoríme o nebeskom tao a pozemskom tao, ktoré predstavujú protiklady podobné ako jin a jang a o tao človeka (o zásadách mravného konania).

Tradičný symbol, ktorý reprezentuje sily jin a jang. Bodky opačnej farby v čiernom a bielom poli symbolizujú, že v každej zo síl sa nachádza aj opačná sila.

Diagram najvyššej krajnosti. Symetrické usporiadanie tmavého jinu a svetlého jangu. Symetria nie je statická, je to rotačná symetria, ktorá veľmi pôsobivo naznačuje nepretržitý cyklický pohyb. Jang sa cyklicky vracia k svojmu začiatku, jin dosiahne svojho maxima a uvoľňuje miesto jangu (4, s. 84).

Symbolika polarity má dlhú tradíciu a v čínskom myslení je prostriedkom na vysvetľovanie prírodných javov a človeka. Jin a jang sú normálne v stave rovnováhy. Ak narastie jeden, druhý ustúpi. Inými slovami všetko má svoj opak a jedno nemôže existovať bez druhého (deň nemôže existovať bez noci). Podstatnou vlastnosťou tao je cyklická povaha jeho neustáleho pohybu a zmeny. Cyklické procesy prebiehajúce vo vesmíre a v živej prírode sú výsledkom vzájomnej interakcie jin a jang. Plastický opis striedania leta a zimy uvádza Eliade: „Podľa filozofov vraj v priebehu zimy jang oklame jin, prechádza na dne podzemných prameňov pod zamrznutou zemou každoročnou skúškou, z ktorej vychádza oživené. Na jar klope päťtu na zem a uniká zo svojho väzenia: vtedy praskajú lody a prebúdžajú sa pramene“ (2, s. 26, v tejto práci sú citácie ďalšej literatúry). Môže nastať situácia, že sa stav vyhróti až do krajnosti. Vtedy sa obráti a dospeje k svojmu

protikladu. Táto viera viedla Číňanov k voľbe strednej cesty. Dobre to ilustruje obava, že tí, ktorí hromadia čoraz viac peňazí, aby zväčšili svoje bohatstvo, skončia ako bedári, tak ako človek, ktorý sa chce dostať čoraz ďalej na východ, skončí na západe. Podľa tejto viery je lepšie mať primálo, ako priveľa a lepšie nechať veci nedorobené, ako ich prehnať. Takto sa síce môže stať, že sa človek nedostane príliš ďaleko, ale má istotu, že ide správnym smerom (4, s. 82).

Jin a jang neovládajú len kozmické rytmy, vzťahujú sa aj na aktivity dvoch pohlaví. Pritom všetko, čo je jin, je ženskej povahy a čo je jang, je povahy mužskej. Číňania v tejto viere žili. Dokazujú to rituály pri kolektívnych oslavách, pri ktorých dva protikladné chóry zoradené jeden proti druhému sa navzájom provokujú. Jang volá, jin odpovedá – chlapani volajú, dievčatá odpovedajú. Celý proces svojím umiestnením je zasadený do širokého rámca kozmického a spoločenského poriadku (2, s. 27).

Tao zahrňa všetko. Striedaním jin a jang sa vysvetľujú nielen kozmické procesy, ale aj ľudské správanie a život spoločentiev ľudí. Taoista nasleduje vždy len jeden vzor, tao. Kniha Tao-te-ťing síce neopisuje tao, naopak, hovorí, že tao, ktoré možno postihnúť slovami, nie je večné a nemenné tao; meno, ktoré možno pomenovať, nie je večné a nemenné meno (5, kap. 1), Lao-c' však má predstavu, ako treba po ceste (tao) kráčať. Naznačím, ako by mal vyzeráť taoista v zmysle týchto rád (5, 6). Mal by to byť človek vyprázdnený – očistený od túžob a vášní, posilňujúci pokoru a poddajnosť. V kapitole 13 sa oceňuje altruizmus slovami: „Kto si vo váženosti, telom urobí ľudstvo, tomu možno zveriť svet. Kto si v láske, tak ako telo zamiluje ľudstvo, tomu možno odovzdať svet“.

V 22. kapitole sa zvyrazňujú osobné čnosti človeka:

*To je, prečo sa múdry upína na jedno, a stáva sa príkladom sveta.
Nevystavuje sa na obdiv, a preto žiari.
Nepokladá sa za dokonalého, a preto je oslavovaný.
Nepresadzuje sa, a preto nachádza uznanie.
Nevyvyšuje sa, a preto vyniká.
Nebojuje a nesúperi, a preto niet na svete nikoho,
Kto by sa odvážil s ním merať.*

V tomto duchu pokračuje kniha Tao-te-ťing v 24. kapitole:

*Kto sa stavia na špičky, prestáva stáť pevne.
Kto kráča strojene, nemôže dlho ísť.
Kto hľadá iba na seba, prestáva byť jasnozrivý.
Kto dáva iba sebe za pravdu, prestáva byť hodný obdivu.
Kto sa presadzuje, nemôže byť uznávaný.
Kto sa len sebou samým pýši, nebude dlho v popredí. Kto však postupuje cestou Tao, ten si povie: ach, aké malicherné je prejsť sa
a pachtiť sa za vecami! Preto,
Kto stelesňuje Cestu Tao, nikdy v tom nezotrúva.*

Záverečná kapitola Tao-te-ťingu (81) stojí za povšimnutie, lebo jej poslanstvo uznáva aj dnešná doba:

*Dôveryhodné slová nebývajú ľúbivé,
ľúbivé reči nebývajú dôveryhodné.
Čo je vynikajúce, nepotrebuje byť obhajované,
čo potrebuje byť obhajované, nebýva vynikajúce!
Múdrosť nie sú rozsiahle vedomosti,
rozsiahle vedomosti nemusia byť múdrosťou!
Dokonalý človek nehromadí!
Čím viac koná pre druhých, tým viac má,
čím viac ľuďom dáva, tým viac sa mu dostáva!*

Na základe aj týchto riadkov možno vyjadriť poslanstvo Tao-te-ťing (Lao-c'), že človek má žiť a pôsobiť vo svete, ale tak, aby vnútorne nebol z tohto sveta. Má pozorovať a milovať ľudí aj veci, ale nesmie k nim lipnúť, lebo stále musí mať na pamäti, že ríšou svätosti je vnútro človeka a nie to, čo lahodí jeho oku.

Pozoruhodné je, aké hodnoty sa objavujú v učení Lao-c' hlboko v histórii ľudstva, pred tým, ako ich v plnej miere predniesol Kristus. Kde sa vzali? Museli byť vložené do vienka človeka od nepamäti.

Konfucionizmus

Druhým významným predstaviteľom starovekej čínskej kultúry bol Kchung fu-c', známy u nás pod latinizovaným menom Konfucius. Žil v 5. storočí pred Kr. Sú mu priznané tituly *Mudrc všetkých vekov* a tiež *Prvý učiteľ*, hoci je pravda, že nevytvoril žiadny ucelený systém logiky, etiky alebo metafyziky. Bol však prvý, kto súkromne vyučoval žiakov. Veľký dôraz kládol na vzdelanie a výchovu. Zachoval sa jeho výrok: „Čo je väčšia radosť ako sa zahĺbiť do štúdia?“ (7, kap. 1, zlomok 1).

Konfucius žil v dobe, keď skončila slávna éra silnej dynastie Čou, krajina sa ocitla v anarchii a bezpráví a o moc sa delili tri šľachtické klan-y. Bieda a utrpenie, ktoré s tým súviseli, ho viedli k úsiliu o reformu vlády. Podstatou jeho návrhu bolo úplné vzdelanie. Bol presvedčený, že jedinec sa „ušľachtilým“ nerodí. Správnym človekom sa môže stať ktokoľvek, kto sa vzdelávaním naučí správať tak, ako to vyžaduje tao. Podľa neho bol ušľachtilý muž taký, ktorý sa vyznačoval piatimi vlastnosťami: *vybraným správaním, ušľachtilosťou, dobrou vôľou, usilovnosťou a láskavosťou*. Od neho pochádza výrok, ktorý sa často používa aj dnes: „Čo nechceš, aby iní robili tebe, nerob ani ty im“ (7, kap. 5, zlomok 12).

Hoci ho história radí medzi filozofov, náboženstvo bolo pre neho dôležitým prvkom pri usporiadaní a udržiavaní poriadku v štáte. Zdôrazňoval uctievanie predkov, ako to vyjadril napríklad v rozhovoroch so svojimi žiakmi: „Kto plní vôľu svojho otca, kým žije, a keď už nežije, neprestane kráčať v jeho stopách, a kto od cesty tej sa neodkloní ani

po uplynutí troch rokov smútku, o takom človeku možno povedať, že je stelesnením synovskej čnosti“ (7, kap. 1, zlomok 11).

V chápaní dokonalosti bol medzi Lao-c' a Konfuciom značný rozdiel. Lao-c' žil anonymne a v ústraní, čo vysvetľuje chýbajúce údaje o jeho živote. Konfucius, naopak, vypracoval morálnu a politickú reformu, sám vstupoval do verejného života a bol vyhľadávaným radcom. Vo vzťahu Lao-c' a Konfucius sa traduje táto udalosť: Keď sa Konfucius prišiel opýtať Lao-c' na obrady (Konfucius im prikladal veľký význam), ten mu odpovedal: „*Chráň sa svojho arogantného humoru, všetkých svojich túžob, domýšľavého tónu a príslušnej horlivosti. Nič z toho nemá pre tvoju osobu význam. To je všetko, čo ti môžem povedať*“ (2, s. 32). Zhrozený Konfucius to svojim žiakom komentoval takto: „*Vedel som, že vták lieta, ryba pláva, zvieratá behajú; ale zvieratá možno chytiť do siete, vtáky možno zasiahnúť šípom. Pokiaľ sa týka draka, neviem nič, len to, že je vynášaný mrakmi a vetrom do výšok. Dnes som videl Lao-c'. Je to drak*“. Lao-c' kritizuje Konfucia za to, že prikladá význam obradom, spoločenským hodnotám a racionalizmu, prekáža mu aj vzťah k vzdelávaniu, ktorý, ako sme videli, Konfucius vysoko hodnotí. Kniha Tao-te-ting v 20. kapitole k tomu hovorí: „*Skoncuje sa učenosťou a bude po starostiach! Jedinečné a mnohé navzájom odstraňovať – načo?!*“ Konfucius je za otvorenosť voči svetu, vzdelaniu, dobročinnosti a spravodlivosti, Lao-c' za uzavretosť v nečinnosti. Obidvaja sa zhodujú v potrebe nasledovať tao.

Literatúra

1. Stopy prvých ľudí. Najstarší čínske státy. Dostupné na internete http://www.orient.cas.cz//odd/ova/liscak/kn1_uk.htm.
2. ELIADE M. Dějiny náboženského myšlení. Praha, OYKOYMENH. 1996.
3. Taoism at a glance. Dostupné na internete <http://www.joyofsects.com/world/taoism.shtml>.
4. CAPRA, F. Tao fyziky. Bratislava, GARDENIA. 1992.
5. Tao te Ting. Dostupné na internete <http://www.radicalacademy.com/adiphileas-ternessay11.htm>.
6. Tao Te Ting Dostupné na internete <http://www.oaza.atlasweb.cz/Tao1.html> a http://sacmystery.tripod.com/tao_te_ting.htm.
7. A riekol majster... (Z klasických kníh konfucianstva). Vybrala, preložila, poznámky spracovala a doslov napísala Marina Čarnogurská. Bratislava, Tatran. 1990, ISBN 80-222-0089-1.

Prof. RNDr. Jozef Tiňo, DrSc., profesne sa venoval chemickej fyzike. Je predsedom ÚSKI a predsedom Sekcie ÚSKI pre vedu a vieru. Venuje sa otázkam vzťahu medzi vedou a vierou. Je členom Európskej akadémie vied a umení.